

A HATVANI CUKORGYÁR THE SUGAR FACTORY OF HATVAN

 A hatvani gyár tervezése 1887-ben kezdődött, és a termelés 1889. szeptember 1-jén indult meg a Deutsch Ignác és Fia Hatvani Cukorgyárában. Borovszky Samu 1910-ben már így ír a Heves Vármegye című kötetében: „Hatvan nemcsak Magyarországnak, de Európának is legnagyobb cukorgyártelepe.”

Az I. világháború véget vetett a cukoripar látványos fejlődésének, sőt a Tanácsköztársaság idején, 1919. április 6-án a cukorgyárat államosították, és a vezetését Pintér István termelési biztosra bízták. Az 1930-es évek elején a nagy gazdasági válság hatására termeléscsökkenés következett be, ami komoly munkanélküliséget eredményezett. A bevételkiesés mérséklésére Hatvany Endre a gyár volt malomépületében 1934-ben létrehozta a paradicsom-konzervgyárat. A második világháború előszele, majd a zsidótörvények tömeges elbocsátásokat, később pedig a háborúba lépve a szakembergárda bevonulását eredményezte. A borzalom csúcsa a cukorgyár területén létesített gettó volt, ahonnan 1121 zsidó személyt deportáltak. Az 1944. szeptember 20-i bombázás során kisebb károk keletkeztek a gyárban is. A visszavonuló németek igyekeztek a gyár műszaki berendezéseit leszereltetni és elszállítani, míg a bevonuló oroszok az épületek elfoglalásával és a megmaradt készletek feléléssel akadályozták a termelés újraindítását. Ennek ellenére 1945-ben az országban elsőként a hatvani, illetve a szolnoki gyár termelt cukrot.

1948-ban állami tulajdonba került a cukor- és a konzervgyár is. Mivel az 1950-es években a „Vas és acél ország” szerepelt a célkitűzésekben, ezért az élelmiszeripar fejlesztésére nem maradt elegendő pénz. Csak az 1960-as évek végén, 1970-es évek elején kezdődtek el a nagyobb arányú fejlesztések. A szocialista iparosítás, ha kisebb lépésekben is, de biztosította az állami forrásokat a további beruházásokhoz, de a nagy kiterjedésű termelőterület és a növekvő szállítási költségek miatt az ágazat jövedelmezősége csökkent. A rendszerváltás után, 1991 júniusában a francia Béghin Say SA., majd 2003. január 1-jével a német Nordzucker AG. lett a gyár új tulajdonosa. De a piacot vevő multinacionális cégeknek nem állt érdekükbe a termelés, és 2004-ben már el sem kezdődött a kampány, sőt a géppark leszerelése után 2006-ben megindult a gyár épületeinek a bontása is.

 The preparation of establishing the factory of Hatvan began in 1887 and production started on 1 September 1889 in Sugar Factory of Hatvan owned by Ignác Deutsch and Son. Samu Borovszky wrote in 1910 in his volume County Heves: „Hatvan is the biggest sugar manufacturing plant not only in Hungary but in Europe”.

World War I made an end of spectacular growth of sugar industry. Indeed, the factory was taken over by the state on 6 April 1919 during the Soviet Republic and production commissioner István Pintér was charged with the direction. At the beginning of the 1930s, the great economic crisis resulted in a decrease of production and serious unemployment, consequently. To compensate the unrealized profits, Endre Hatvany set up the tomato manufacturing plant in 1934 in the former mill of the factory. The coming World War II and the anti-Jewish laws led to mass dismissals, and when the country entered the war, much of skilled workers had to join the army. The most horrifying event was the establishing of a ghetto in the factory from where 1121 Jews were deported. The bombardment of 20 September 1944 caused small damages in the factory. The withdrawing German troops tried to dismantle and take away the equipment while the Soviet army hindered the restart of production by occupying the buildings and consuming the stocks remained. Nevertheless, the factories of Hatvan and Szolnok were the first in the country to restart sugar production in 1945.

Both sugar and canning factory were taken over by the state in 1948. As the aim in the 1950s was to be „the country of iron and steel”, there was not enough money left for developing food industry. Larger developments were only made at the end of the 1960s and at the beginning of the 1970s. The socialist industrial policy – though to a lesser extent – ensured state sources to further investments, but the profitability of the sector decreased due to the extensive cultivable lands and the growing delivery costs. After the change of regime, in July 1991, the French Béghin Say Company became the new owner that was followed by German Nordzucker AG from 1 January 2003. However, the multinational companies just wanted to acquire a market and had no interest in production, so the season did not even start in 2004. Indeed, they began to demolish the buildings in 2006 after having dismantled the equipments.

Deutsch Ignác és Fia Hatvani Cukorgyára ...

A gyár építőinek egy része

 (179.) Ezen az 1899-ben kiadott szecessziós lapon a cukorgyári igazgatósági épület és a gyáracsarnok látható. A hatvani gyár építése 1888 tavaszán indult meg a vasútállomás melletti ingoványos területen. „Kicsinyben hasonlított a munka a bibliai Babel építéséhez...”, német vezetők irányították a cseh és olasz kőművesek mellett dolgozó olasz kordésokat és magyar kubikusokat. A gyár építésében a Marky, a Bromovsky és Schulz cégek szakemberei vettek részt.

 The management's office and production hall of the sugar factory feature on this 1899 secessionist postcard. The construction started in the spring of 1888 on a marshy area next to the railway station. „The work was a bit similar to that of biblical Babel...”, German leaders directed Italian tumbrel-men and Hungarian navvies working together with Czech and Italian masons. Colleagues of companies Marky and Bromovsky and Schulz took part in the construction of the factory.

Egy munkakönyv 1895-ből

 (180.) A cukorgyártáshoz szükséges gépeket a cseh Skoda és Ringhoffer cégek, valamint a Prágai Gépgyár szállította. Az 1889/90-es első szezonban 60 vagon répa feldolgozásával összesen hatezer tonna nyerscukrot állítottak elő. A képeslap készítésekor, 1899-ben már 17 gőzgép segítette a termelést, és ebben a szezonban már 16 376 vagon répából főzték a cukrot. Kezdetekben csak nyerscukrot, 1902-től kockacukrot készítettek, 1903-tól pedig süvegcsukor előállítás is folyt.

 The equipments necessary for the production were delivered by the Czech Skoda and Ringhoffer Companies, and the Machine Factory of Prague. During the first season in 1889–1890 6,000 tons unrefined sugar were produced by processing 60 wagons of sugar beets. When this postcard was made in 1899 there had been 17 steam-engines helping the production, and they processed 16,376 wagons of sugar beet. At the start they only produced unrefined sugar, and then cube sugar from 1902, and sugar loaf from 1903.

... a helyi ipar megteremtője

A gyár vezetőinek egy része

 (181.) „Hatvan Cukorgyár bejárat” áll ezen az 1913-as lapon, amelynek nagyon sok kiadása ismert. Ekkoriban már a Hatvany-család érdekltségébe tartozott Bácska, Bátfalva, Eszék, Hatvan, Kaposvár, Marosvásárhely, Mezőhegyes, Nagysurány, Oroszka, Pélmonostor, Sarkad, Sárvár és Szerencs gyára. Később pedig megvásárolták a nagyszombati és a nagytopolcsányi gyárakat is. Vagyis a 28 magyarországi gyárnak a fele a Hatvanyak kezében volt.

 Entrance of Sugar Factory of Hatvan reads on this 1913 postcard which had been re-published several times. By this time the Hatvany family had interests in factories of Bácska, Bátfalva, Eszék, Hatvan, Kaposvár, Marosvásárhely, Mezőhegyes, Nagysurány, Oroszka, Pélmonostor, Sarkad, Sárvár and Szerencs. They later purchased the factories of Nagyszombat and Nagytapolcsány. This meant that they owned the half of the 28 Hungarian factories.

A gyár védjegye

 (182.) Borovszky Samu ezt írta 1910-ben megjelent monográfiájában: „Hatvan nemcsak Magyarországnak, de Európának is legnagyobb cukorgyártelepe. Kivételével a gyár Portugálián, Angolországban és a Balkánállamokon kívül felkeresi Ázsia legfontosabb kikötőit... Minden hónapban viszik a hajók Fiuméből a hatvani cukrot Smyrna, Aden, Bombay, Calcutta, Carachi, Singapore, Shanghai, Yokohama nagy ázsiai kikötőkbe, s a hatvani gyár védjegye egyike a legismertebbeknek.”

 Samu Borovszky wrote in his monograph issued in 1910: „Hatvan is the biggest sugar manufacturing plant not only in Hungary but in Europe. In addition to Portugal, England and the Balkan States, they also deliver products to major Asian ports. The sugar of Hatvan is shipped each month from Rijeka to the ports of Smyrna, Aden, Bombay, Calicut, Karachi, Singapore, Shanghai and Yokohama, and the trademark of the factory of Hatvan is amongst the best known ones.”

A helyi cukorgyár ...

A kiskastély egyik tornya

 (183.) Valószínűleg a gyár épületeivel egy időben húzták fel a gyártelep mellett álló kiskastélyt, hisz már a legkorábbi, 1899-es lapon is látható a 19,8 méter magas kéttornyú, romantikus-késő historikus stílusjegyeket magán viselő építmény. A két tornyát német mintára, fachwerk (favázás) technikával húzták fel, ahol a merevítésre használt gerendák rácshálózatát falazták ki téglával a kőművesek. A kifugázott rópatéglás tükörfelületeket a sarkoknál kvádermintás vakolatrész határolta.

 The small palace was probably erected next to the factory at the same time as the buildings of the factory since the 19.8 m tall two-towered edifice – bearing the signs of romantic and late historic style – made its earliest appearance on this 1899 postcard. The two towers were built using the German wooden-framed (Fachwerk) technique, so the girder structure of timbers was filled with brickwork by the masons.

Hatvany Endre

 (184.) A fenti képpel teljesen megegyező lap, amelyet technikailag feljavítva 1914-ben hoztak forgalomba. A vendég-háznak szánt kastélyban már itt lakott a gyár irányításában mind nagyobb szerepet betöltő Hatvany Endre. Tagja volt a községi képviselő-testületnek, a megyei törvényhatósági bizottságnak virilistaként (1922–1939), és a főrendiháznak is. A Hatvan és Járása lap 1922. március 26-i számában már „Hatvan patrónusának” nevezte, és díszpolgárnak javasolta.

 This 1914 postcard is the same as the above one but was technically improved. Built as a guest-house, the palace was occupied by Endre Hatvany who played more and more important role in the direction of the factory. He was a member of the body of representatives and the municipal committee of the county (as one of the greatest taxpayers), and the Upper House. Paper Hatvan and District referred him in its issue of 26 March 1922 to as „Patron of Hatvan”.

... a Hatvany-család büszkesége

A jószágigazgató háza

 (185.) Az 1910-es évek elején készült lap közepén az 1897-ben épült, a főkapu mellett balra található Koppély-kastély, amely az igazgató lakása volt, és amelynek emeletén 1906-ban munkásotthon létesült. Mellette 1913-ban építették fel a nagygyombosi jószágigazgató lakóházát, amely a II. világháború során a Zagyva-híd felrobbantásakor megsérült, ezért később lebontották. Az üzem ekkoriban 4 millió korona alaptőkével már részvénytársaságként működött.

 Koppély-Palace is in the middle of this postcard made at the beginning of the 1910s, on the left of the main entrance. It was erected in 1897 and served as the director's residence. A workers' hostel was established upstairs in 1906. The house of bailiff of Nagygyombos was built next to it in 1913 which got damaged during World War II when Zagyva-bridge was exploded, that's why it was later demolished. The factory operated in this period as a share company with a capital of 4 million crowns.

A gyár dolgozóinak egy része

 (186.) Ezen az 1936-os lapon a kiskastély vasút felőli épületszárnya látható. Ez idő tájt 117 település 164 nagytermelőjétől és 32 község 900 kistermelőjétől vették át a megtermesztett répát. A gazdasági válság nyomán bevezetett kvótarendszer alapján a hatvani gyár 104 000 tonna répát dolgozhatott fel évente. Ekkoriban a süvegcsukorgyártás fokozatosan leállt, és a homok-, a kristály-, valamint a kockacukorgyártás jelentette a fő gyártási profilt.

 This 1936 card shows the small palace as it looked from the railway. The factory took over the sugar beet of 164 big farmers of 117 settlements and 900 small farmers of 32 settlements at that time. According to quota system introduced after the economic crisis, it was authorized to process 104,000 tons of sugar beets yearly. Production of sugar loaf was gradually suspended and main profile included producing powdered and granulated sugar and cube sugar.

Ahol a konzervgyártás született ...

Dolgozók a konzervgyárban

 (187.) Gyárépületek mindenfelé, bal oldalon a háttérben az üresen álló gőzmalom, ahol 1934-ben megkezdődött a nagygyombosi uradalomban termelt paradicsomból az Aranyfácán márkavédjeggyel ellátott sűrítmény előállítás. A cukorértékesítési gondok közepette ez igen merész ötletnek számított Hatvany Endre részéről. Az irányítást a cukorgyár mérnökei végezték, és így sikerült ellensúlyozni a cukorfeldolgozás szezonális jellegét. Az előtérben egy emeletes lakóház teteje látszik.

 There are factory works everywhere, with the mill standing empty in the background where in 1934 they started to produce tomato purée out of the tomato grown at the manor of Nagygyombos under the trade-name Golden Pheasant. It was a risky idea of Endre Hatvany as there were sales problems with the sugar. The new venture was directed by the engineers of the sugar factory, and they succeeded to counterbalance the seasonal sugar manufacturing, preserving quite a few workplaces.

A gyár egy térképrészleten

 (188.) A lapon az 1907-ben elkészült földszintes igazgatósági épület, amelyre csak az 1940-es években húztak emeletet. A kép előtérben jól látszik a tolatóvágány, és a jobb és bal oldalon a répaúszató-csatorna. A Hatvany-családot érzékenyen érintette a trianoni békeszerződés, amelynek következtében Magyarország területén mindössze 12 cukorgyár maradt. A termőterületek nagy részét is elcsatolták, ami egyúttal piacvesztéssel is járt, és ehhez társult a pénzromlás és a megállíthatatlannak tűnő infláció.

 This 1907 postcard shows the one-storey manager's offices to which another storey was only added in the 1940s. The shunt line is distinctly visible in the foreground, and the canal for drifting sugar beets is on the left. The Treaty of Trianon was a hard hit for Hatvany family which resulted in 12 sugar factories remaining in Hungary's territory. Much of the agricultural lands were disannexed what led to loss of market, and depreciation of money and running inflation only made the situation worse.

... és a cukorgyártás virult

 (189.) Már 1888-ban vágányt építettek a cukorgyárhoz, amin az építőanyagokat szállították a készülő létesítményhez, majd 1894-ben nekifogtak a cukorgyár réparakodó vágányainak kivitelezéséhez. Később a gyár kapacitásának növekedésével bővíteni kellett a vágánysor mellett a hatvani vasúti rendezőpályaudvart is. Ezen a lapon ugyan nem látszik, de 1939 márciusában a megáradt Zagyva 76 tonna cukrot mosott ki a fából készült három raktárépületből.

 Tracks were laid down as early as 1888 to deliver building materials on them to the factory the construction of which was in progress. In 1894 further tracks were laid to transport sugar beets. As the capacity of the factory grew, further tracks had to be added to the existing ones, and the shunting yard also had to be extended. Though this postcard doesn't show it, flooded Zagyva river washed 76 tons of sugar out of three wooden store-houses that March.

 (190.) A Hatvany-család nagy hangsúlyt fektetett a szociális lakásépítésekre. Az üzemcsarnokok felhúzásával egy időben már tiszt- és munkáslakásokat is építettek a gyár területén, hogy a tisztviselőket és a szakmunkásokat ide kössék. 1913-ban Újhatvanban, a Béla telepen 3 utcányi lakást alakítottak ki dolgozóiknak. 1937-ben pedig már 37 lakóépület és gyári „kórház” volt az üzem tulajdonában. Ezen a képeslapon a cukorgyári tisztviselői lakótelep tömbházai láthatóak.

 Hatvany family paid special attention to social welfare including construction of flats. To keep officials and skilled workers there, they erected not only halls for the production but also flats for the employees. In 1913, they built flats for their workers at Béla-telep in Újhatvan, creating three new streets. By 1937 the factory had 37 own residential buildings and a hospital. This postcard shows the blocks of residential buildings in the housing estate of the factory.

Pusztuló emlékeink

A pusztulás

 (191.) Az 1990-es évek közepén készült felvételen még a cukor- és konzervgyár épületei láthatóak. Mára mementóvá lett minden, csak a kép bal szélén álló, 40 000 tonna kapacitású siló és a cukorgyári emlékmúzeum hirdeti, hogy itt valaha Magyarország két prosperáló élelmiszeripari vállalata működött. A „városképi jelentőségű” tároló palástján a francia cég után ma is ott díszlik a német cég logója, amely 2004-ben beszüntette a termelést, és 2006-ban hozzáfogott a gyárépületek bontásához is.

 The photo was taken of the buildings of sugar and canning factory in the middle of the 1990s. These all are things of the past – only the silo on the left and the memorial museum of the sugar factory prove the fact that two prospering companies of the Hungarian food industry used to operate here. The reservoir still bears the logo of the German company that made an end of the production in 2004 and started to demolish the buildings of the factories in 2006.

A múlt relikviája

 (192.) A gyári kiskastélyban az 1950-es években 600 fős üzemi konyha, 1964-től pedig gyári óvoda, majd 1965-től a másik részében kultúrotthon működött. Ezeket az intézményeket az 1990-es évek elején „már nincs rájuk szükség” indokkal bezárta a francia tulajdonos. 1993-ban egy családi vállalkozás szállodat és vendéglátó komplexumot alakított ki a falai között, mint a képeslapon is látható. De sajnos a számításuk nem jött be, így 2007-ben az ajtajára lakat került, azóta pusztulásra ítéelve, elhagyatva várja sorsát.

 The factory had a works kitchen for 600 people in the small palace in the 1950s and then a kindergarten and a culture centre were also established in it in the 1960s. The French owner closed them at the beginning of the 1990s saying „they are not necessary any longer”. In 1993 a family ventured to turn the palace into a hotel and a restaurant what features on this postcard. Unfortunately, they were unsuccessful with it, so the building was closed in 2007.

A könyv zárása után érkezett lapok

 (357.) A könyv szerkesztésének-tördelésének végső stádiumában bocsátotta rendelkezésünkre az Országos Széchényi Könyvtár gyűjteménye a cukorgyárat ábrázoló négy darab képeslapot. A fotó a rendező pályaudvarról beérkező sínpároktól készült. Itt toltta be a mozdony a termelőktől vasúti vagonokon érkező répaszállítmányokat, amit még kézi erővel munkások csákyáztak be az úsztató csatornákba, amelyből kettő itt a képen is látható.

 We were about finishing the editorial works and the layout of the book when Széchényi National Library made us these four picture postcards of the sugar factory available. This photo was made of the lines running from the shunting yard to the factory. Sugar beet was transported to the factory in carriages pulled by an engine on these lines. Cargos were then discharged by manpower with hooks into the drifting canals of which two feature on this picture.

 (358.) Az ipartörténeti szempontból is igen fontos felvételeket az 1930-as években Kóka István hatvani fényképész készítette, és a Honfoglalás Rt. jelentette meg. Ezen a fotón a gyárépület hátsó frontja látható a vágányokkal. A beérkező vagonokból később már gépi kirakodással ürítették a répát az usztatókba, és a víz szállította a feldolgozóba a termést. Míg a gyártás után az előtérben látható „gereblyesor” vitte a répaszeletet a szárítóba.

 The photos which can be regarded as important documents of the history of the industry were taken by local photographer István Kóka in the 1930s and issued by Honfoglalás Ltd. This one shows the back front of the factory with the lines. Cargos were later discharged and put into the drifting canals with machines, and the water took them to the processing unit. After the procession, the slices of sugar beet were taken to the drying room by the line of rakes seen in the foreground.

A könyv zárása után érkezett lapok

 (359.) Mint látható, a fotók a cukorkampány időszakában készültek, mert mindenhol ott tornyosul a cukorrépa. Itt éppen az egyemeletes központi irodaház előtt lévő két répausztatóból látható az egyik. Az épületre, ahol a tisztviselők dolgoztak, az 1940-es évek elején emeletet húztak, ami 1943-ban készült el. Az átépítés nyomán a központi fűtés mellett, villany-, telefon és vízvezetékhalózatot is beépítettek.

 Obviously, the photos were taken during the season of processing since there are piles of sugar beets everywhere. This one shows one of the drifting canals in front of the two-storey central office. The staff of officials worked in this building to which another storey was added in the beginning of the 1940s. This was finished in 1943.

 (360.) A római számozású lapokból látható, hogy a sorozat hét tagból állt, amelynek két lapjával már könyvünk 133. oldalán találkozhattak. Ezen a felvételen a gyárépület vágányok felőli látképe, míg a kép középső részén a mészkemencéket láthatjuk, közöttük pedig a mészoltó. Az előtérben lévő csővezeték még az 1960-as évek végén is működött a gyárban.

 The cards with Roman numbers prove that the set consisted of seven pieces. You could see two of them on page 133 of this book. The perspective photo of the processing plant features on this picture, taken from the lines. There are lime ovens in the middle with the lime-pit among them. The pipe system in the foreground still worked in the end of the 1960s.